

อัญมณีวิทยาในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีไทย *

Gemology in Sanskrit and Thai Literature

อรุณวรรณ คงมีผล **

Aroonwan Kongmebhol

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาตำราอัญมณีของอินเดียโบราณที่เป็นภาษาสันสกฤตกับตำราพรตน์ของไทย เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เรื่องอัญมณีวิทยาในวรรณคดีทั้งสอง ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นธรรมเนียมปฏิบัติและความเชื่อในเรื่องอัญมณีที่มีร่วมกันในสังคมอินเดียและสังคมไทย “รัตนปริกษา” คือศาสตร์ว่าด้วยการพิจารณาและตรวจสอบอัญมณี ได้รับการบันทึกในช่วงสมัยพระเวทจนถึงหลังสมัยพระเวท (ราว 1,500 ปีก่อนคริสต์ศักราชจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 14) ต้นฉบับมีทั้งที่เป็นคัมภีร์โดยตรงและเป็นเรื่องแทรกในวรรณคดีอื่น เนื้อหามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ผสมผสานกับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าตามหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ประกอบด้วยเรื่องต้นกำเนิดของอัญมณีประเภทต่างๆ แหล่งที่พบอัญมณี ลักษณะคุณและโทษของอัญมณีซึ่งพิจารณาจากคุณสมบัติทางกายภาพ อานูภาพของอัญมณีต่อผู้ครอบครอง ฯลฯ ส่วนตำราพรตน์ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อัญมณีวิทยาในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีไทย” โดยมีอาจารย์ ดร.ชานปีวิรัช ทัดแก้ว และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทศนีย์ สินสุกุล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา.

** นิสิตปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ติดต่อได้ที่: aroonwan.k@hotmail.com

แต่หัวข้อและคำอธิบายเรื่องอัญมณีวิทยาสอดคล้องและคล้ายคลึงกับในตำรา
รัตนปริกษา นอกจากนี้ยังมีการอ้างถึงตัวละครในตำนานรวมทั้งชื่อสถานที่ที่
ปรากฏในคัมภีร์อินเดียบราหฺมณ จึงอาจสรุปได้ว่า ตำรารัตนปริกษาเป็นที่มาของ
ความรู้และความเชื่อในตำราพันธน์ของไทย

คำสำคัญ: อัญมณีวิทยาโบราณ; ตำราอัญมณีสันสกฤต; ตำราพันธน์

Abstract

This study examines the tradition and science of gems as recorded in Sanskrit and Thai literature, particularly the *Ratnaparīkṣā* and the *Tamra Nopparat*, to establish their textual relationships. The data were collected from existing Sanskrit manuscripts composed between Vedic and post-Vedic periods (circa 1500 BC -14th century), and from Thai treatises on nine gems during the reign of King Rama II. As a representative sample, the meaning-based translation of *Ratnaparīkṣā* (testing on gems) from an interpolation Garuḍa Purāṇa's and a compendium Buddhahṭṭa's are investigated, and the textual comparison are subsequently established. It is found that the Indian gemological treatise consists of origin and mines, classification, merits and demerits based on physical properties, spiritual power of gems, etc. Its scientific description is based on the Brahmanism and Hinduism. Likewise, *Tamra Nopparat* has similar contents and descriptions with specific reference to divine characters and places recorded in the ancient Vedic scriptures. Only minor differences can be found. It can be concluded that the *Ratnaparīkṣā* might be the source of knowledge and beliefs recorded in the Thai gemological literature, *Tamra Nopparat*.

Keywords: ancient gemology; Sanskrit treatises on gems; Thai treatises
on nine gems

บทนำ

อัญมณีเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับอารยธรรมของมนุษยชาติมาตั้งแต่โบราณ มนุษย์ถือว่าอัญมณีเป็นสิ่งสูงค่า เพราะมีคุณสมบัติเฉพาะตัวคือความสวยงาม ความคงทน และความหายาก ลักษณะดังกล่าวทำให้มนุษย์คิดว่าอัญมณีแฝงไว้ด้วยพลังอำนาจบางอย่างซึ่งสามารถดลบันดาลความสุขสวัสดิ์ ช่วยคุ้มกันภัยจากอิทธิพลของสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นสัตว์มีพิษ โรคภัยไข้เจ็บ หรืออำนาจแห่งภูตผีปีศาจ ความสูงค่าดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้มนุษย์พยายามแสวงหาอัญมณีมาครอบครองเพื่อแสดงฐานะทางสังคม บางคนนิยมนำมามอบเป็นของขวัญเพื่อแสดงไมตรีจิตแก่บุคคลที่ตนเคารพรัก หรือเป็นบรรณาการแด่ผู้สูงศักดิ์เพื่อแสดงความเคารพนอบน้อม

ในอารยธรรมอินเดียเรื่องอัญมณีสัมพันธ์กับหลักความเชื่อทางศาสนา พราหมณ์-ฮินดู ซึ่งปรากฏหลักฐานในวรรณคดีสันสกฤตมาตั้งแต่สมัยพระเวท และมาปรากฏชัดเจนในวรรณคดีอิติहाสะ อันได้แก่ มหาภารตะ รามายณะและปุราณะ ในบรรดาคัมภีร์ปุราณะอันเป็นสารานุกรมที่รวบรวมความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับอินเดียโบราณนั้น ครุฑปุราณะเป็นคัมภีร์เล่มเดียวที่บันทึกเรื่องการตรวจสอบอัญมณีไว้อย่างละเอียด มีตอนที่เรียกว่า “รัตนปริกษา” แต่งเป็นร้อยกรองรวมทั้งสิ้น 240 บท เนื้อหาเกี่ยวกับการพิจารณา ตรวจสอบ และประเมินค่าอัญมณีโดยสังเกตจากลักษณะภายนอก เช่น สี ความแวววาว รูปทรง ตำหนิ เป็นต้น ซึ่งตรงกับความรู้ที่เรียกว่า “อัญมณีวิทยา” (Gemology) ในสมัยปัจจุบัน

สำหรับในวรรณคดีไทยเองก็พบว่ามี การแต่งตำราเกี่ยวกับกำเนิดอัญมณี และการพิจารณาลักษณะคุณและโทษของอัญมณีเช่นกัน เล่มที่สมบูรณ์ที่สุดคือ “ตำราว่าด้วยที่เกิดเนาวรัตน์” ผลงานการประพันธ์ของหลวงนรินทรภรณ์ช่างทองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเหตุที่เนื้อหา มีลักษณะใกล้เคียงกับตำรารัตนปริกษาของอินเดีย ไล่เรียงตั้งแต่กำเนิด แหล่งที่พบ ลักษณะอัญมณี จนถึงการประเมินราคา ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าความรู้เรื่องอัญมณีวิทยาในวรรณคดีสันสกฤตอาจเป็นที่มาของเรื่องอัญมณีในตำราเนาวรัตน์ของไทย

ในงานวิจัยเรื่อง “อัญมณีวิทยาในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีไทย” นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาลักษณะเนื้อหาของอัญมณีวิทยาในคัมภีร์อินเดียบราหฺมและนำมาเปรียบเทียบกับตำราพรรณของของไทย เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะความคิดความเชื่อเรื่องอัญมณีที่สืบทอดมาว่าเหมือนหรือแตกต่างจากคติดั้งเดิมมากน้อยเพียงใด

อัญมณีวิทยาในวรรณคดีสันสกฤต

อัญมณีวิทยาตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า “รัตนปริक्षा” (ratnaparīkṣā) ตามรูปศัพท์หมายถึง การพิจารณาและการตรวจสอบอัญมณี มีฐานะเป็น “ศาสตร์” คือเป็นวิทยาการแขนงหนึ่งในศิลปศาสตร์ 64 ประการของอินเดียบราหฺม ฉะนั้นตำราที่บันทึกเรื่องอัญมณีวิทยาจึงเรียกว่า “รัตนปริक्षा” ด้วย อันที่จริงแล้วอินเดียมียุครัตนปริक्षाหลายฉบับทั้งที่เป็นตำราเฉพาะเรื่อง เช่น รัตนปริक्षाของพุทธภิกษุ และเป็นเรื่องแทรกในวรรณคดีเล่มอื่น เช่น รัตนปริक्षाในครุฑปุราณะ สำหรับรัตนปริक्षाของพุทธภิกษุ นั้นเชื่อกันว่าแต่งขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 6 นับเป็นตำราอัญมณีเฉพาะเรื่องเล่มแรกของอินเดียบราหฺม สำหรับต้นฉบับรัตนปริक्षाของพุทธภิกษุ นั้น Louis Finot ได้ชำระและถ่ายทอดเป็นภาษาฝรั่งเศสในหนังสือชื่อ Les Lapidaires Indiens ส่วนต้นฉบับคัมภีร์ปุราณะซึ่งผู้รวบรวมคือฤๅษี “วยาสะ” (vyāsa) บุคคลเดียวกันกับผู้แต่งเรื่องมหาภารตะนั้น ได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวางทั้งในรูปแบบสิ่งพิมพ์และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์

ครุฑปุราณะเปรียบเสมือนสารานุกรมที่รวบรวมความรู้แขนงต่าง ๆ ของอินเดียบราหฺม หนึ่งในนั้นคือเรื่องรัตนปริक्षा ปรากฏในบทที่ 68-80 ผู้เล่าเรื่องคือ “สูตะ” (sūta) ซึ่งได้จดจำคัมภีร์ปุราณะทั้งหมดจากฤๅษีวยาสะผู้เป็นอาจารย์ของเขา แล้วถ่ายทอดให้แก่सानกะ (śaunaka) ผู้เป็นศิษย์ของตน โดยปกติแล้วปุราณะเป็นคัมภีร์ที่มีการแต่งเพิ่มเติมขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ระบุชื่อผู้แต่งอย่างชัดเจน ประกอบกับเมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ คำว่า “วยาสะ” หมายถึงผู้รวบรวม ในที่นี้จึงเป็นไปได้ที่จะหมายถึงผู้แต่งคนใดคนหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าการอ้างชื่อวยาสะมุ่งสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์เป็นสำคัญเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อถือ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษารัตนปริक्षाทั้งฉบับพุทธภิกษุและฉบับครุฑปุราณะ ซึ่งทั้ง

สองฉบับนี้มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันมาก ความแตกต่างเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างตัวบทด้านการใช้คำอาจพบได้บ้าง บางส่วนไม่ทำให้ใจความผิดแผกกัน แต่บางส่วนทำให้เกิดความสับสนในข้อเท็จจริง ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องใช้รัตนปริกษาทั้ง 2 ฉบับควบคู่กันไปเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

โดยทั่วไปขบวนการแต่งคัมภีร์ของคนอินเดียจะเริ่มต้นด้วยเรื่องราวระหว่างเวทากับอสูร เพื่อทำให้คัมภีร์เกิดความศักดิ์สิทธิ์และน่าเชื่อถือ ในตำรารัตนปริกษาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เมื่อจะกล่าวถึงจุดกำเนิดอัญมณีก็เล่าว่า มีอสูรตนหนึ่งชื่อพลาสุร (Balāsura) มีฤทธิ์เดชเข้มแข็งอย่างมากจนกระทั่งแม้แต่พระอินทร์ผู้เป็นหัวหน้าเทพยดาก็ไม่อาจปราบได้ วันหนึ่งทวยเทพทำกลลงโดยขอร้องให้พลาสุรอุทิศตนเป็นสัตว์บุญชายัญในพิริบวงสรวง พลาสุรยินยอมเพราะหวังจะทำประโยชน์ให้แก่ทวยเทพในการช่วยเหลือโลกมนุษย์ พิธีกรรมครั้งนี้เป็นสิ่งที่บริสุทธ์เพราะพลาสุรมีจิตบริสุทธ์เป็นกุศล เมื่อถูกทวยเทพประหารชีวิตแล้วร่างของพลาสุรได้แตกสลายกลายเป็นเชื้อกำเนิดของอัญมณีนานาชนิด เรียกว่า “รัตนพีชะ” (ratnabīja) เมื่อทวยเทพ นักสิทธิ์และเหล่าอมนุษย์บนสวรรค์เห็นดังนั้นจึงพากันแย่งชิงเชื้อกำเนิดของอัญมณีมาครอบครองเป็นโกลาหล แต่แล้วเชื้อเหล่านั้นได้ตกลงสู่มหาสมุทรแม่น้ำ ภูเขาและป่าไม้ตามธรรมชาติ ด้วยเหตุที่กำเนิดมาจากอสูรผู้มีอำนาจ อัญมณีแต่ละชนิดจึงมีอำนาจอยู่ภายใน

ข้อความต่อจากตำนานการเกิดอัญมณีจะเป็นรายชื่ออัญมณี 13 ชนิด เรียงลำดับตามความสำคัญ ได้แก่ เพชร (vajra) ไข่มุก (muktā) ทับทิม (padmarāga) มรกต (marakata) นิล(indranīla) ไพฑูรย์ (vaidūrya) บุษราคัม (puṣparāga) กรรเกตนะ (karkatana) หินภีษมะ (bhīṣmamaṇi) โกเมน (gomeda) หินเลือดประ (rudhirākhyā) แก้วผลึก (sphatīka) และหินปะการังหรือแก้วประพาพ (vidruma) ตามลำดับ จากนั้นจะเป็นเรื่องการพิจารณาและตรวจสอบอัญมณีแต่ละชนิด หัวข้อหลักประกอบด้วย

1. ต้นกำเนิดของอัญมณี

ครุฑปุราณะกล่าวไว้ว่า อัญมณีแต่ละชนิดเกิดจากอวัยวะในร่างกายของพลาสุร เพชรเกิดจากกระดูก ไข่มุกเกิดจากฟัน ทับทิมเกิดจากเลือด มรกตเกิดจากน้ำดี นิลเกิดจากดวงตา ไพฑูรย์เกิดจากเสียงร้อง บุษราคัมเกิดจากผิวหนัง กระเกตนะเกิดจากเล็บ หินกฤษมะเกิดจากน้ำกาม โกเมนเกิดจากกรงเล็บ หินเลือดประเกิดจากซากศพ แก้วผลึกเกิดจากมันเปลว และแก้วประพาพเกิดจากเครื่องใน แหล่งกำเนิดอัญมณีอยู่ในประเทศอินเดียเป็นส่วนใหญ่ ภูมิประเทศที่พบอัญมณีมักเป็นพื้นที่บริเวณภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ และชายฝั่งทะเล โดยเฉพาะแถบเทือกเขาหิมาลัยนั้นเป็นแหล่งของอัญมณีสำคัญคือ เพชร ไข่มุก มรกต นิล บุษราคัม เป็นต้น รองลงมาคือศรีลังกา ซึ่งมีชื่อเสียงเรื่องไข่มุกและทับทิม

2. คุณสมบัติที่เป็นคุณและโทษของอัญมณี

ในการตรวจสอบอัญมณีแต่ละชนิด สีและแสงเป็นเกณฑ์ลำดับต้น ๆ ที่ปราชญ์โบราณให้ความสำคัญ อัญมณีแต่ละชนิดมีสีเป็นลักษณะสังเกตเฉพาะตัว แต่ไม่ใช่ลักษณะที่ตายตัวแน่นอน เช่น เพชรไม่ได้มีแค่สีขาวเท่านั้น แต่ยังมีสีเขียว เหลือง และแดงได้ด้วย ทับทิมมีตั้งแต่สีแดงเข้ม ส้ม แดงอ่อน ไปจนถึงไม่มีสี ฯลฯ การเรียกสีของอัญมณีพบว่ามีส่วนวิธี อาจเป็นการใช้คำเรียกสีโดยตรง เช่น แดง เขียว เหลือง หรือการประกอบศัพท์เรียกสีขึ้นเป็นคำสมาสยาว ๆ โดยใช้ชื่อพืช สัตว์ หรือวัตถุอื่นๆ ตามธรรมชาติ เป็นคำเปรียบเทียบเพื่อระบุสี ทั้งนี้คำเรียกสีจะปรากฏร่วมด้วยหรือไม่ก็ได้ ตามด้วยคำแสดงการเปรียบเทียบว่า เหมือน (tulya) คล้าย (sadrśa) รวากับ (samnikāśa) เช่น สี(เหลือง)เหมือนขมิ้น สีแดงเหมือนดอกบัว เป็นต้น ในบางครั้งยังพบคำที่หมายถึงสี (vama) ความงาม (cāru, rucira, kānti ฯลฯ) และแสงสว่าง (bhās, bhāsa, prabhā, dīpti ฯลฯ) ปรากฏในตอนท้ายคำสมาส

นอกจากเรื่องสีและแสงแล้ว การพิจารณาคุณสมบัติที่เป็นคุณและโทษควรคำนึงถึงลักษณะอื่นๆ ประกอบด้วย ไม่ว่าจะเป็นรูปทรง ความแข็ง น้ำหนักและตำหนิ คุณภาพของอัญมณีย่อมจะสัมพันธ์กับอายุภาพ กล่าวคืออัญมณี

ที่มีลักษณะบริสุทธิ์ตรงตามตำราและปราศจากตำหนิทุกประการเป็นอัญมณีที่ควรมีไว้ในครอบครอง เพราะจะดลบันดาลให้เจ้าของประสบแต่โชคลาภ ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนอัญมณีที่มีตำหนิแม้เพียงเล็กน้อยก็ตามไม่ควรเก็บไว้ เพราะอาจนำภัยอันตรายมาสู่เจ้าของได้

ในที่นี้จะขอนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับอัญมณีสำคัญ 7 ชนิดในวรรณคดีสันสกฤต ได้แก่ เพชร ไช่มุก ทับทิม มรกต นิล ไพฑูรย์และบุษราคัม ส่วนลักษณะที่เป็นคุณและโทษของอัญมณีนั้นจะขออธิบายโดยภาพรวมในหัวข้อ “ตำหนิของอัญมณี” และ “อายุของอัญมณี”

เพชร

อินเดียได้ชื่อว่าเป็นแหล่งเพชรดั้งเดิมของโลก (Council of Scientific & Industrial Research, 1973) คนอินเดียพบว่าเพชรเป็นอัญมณีที่แข็งแกร่งที่สุด มีค่าและความสำคัญสูงสุดในบรรดาอัญมณีทุกชนิด ตำรารัตนปริกษาอธิบายความรู้เกี่ยวกับเพชรไว้ละเอียดมากเมื่อเทียบกับความรู้เรื่องอัญมณีชนิดอื่นๆ สิ่งนี้สะท้อนถึงความเจริญในเรื่องการทำเหมืองเพชร การตรวจสอบและการเจียรในเพชรที่มีมาก่อนชาติใดๆ ในโลก ดินแดนที่เพชรแพร่กระจายอยู่มีทั้งสิ้น 8 แห่ง ได้แก่ แถบเทือกเขาหิมาลัย (Haima) ทางตอนเหนือของอินเดีย, แถบแคว้นมาตังคะ (Mātanga) ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่ระหว่างลุ่มแม่น้ำกฤษณาและโคทาวารี, แถบแคว้นสุราษฏร์ (Saurāstra) ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดียโบราณ, แถบแคว้นปุนดระ (Paundra) ซึ่งหลักฐานจารึกสมัยคุปตะและบันทึกของชาวจีนระบุไว้ตรงกันว่าสถานที่แห่งนี้เป็นบริเวณทางตอนเหนือของแคว้นเบงกอล, แถบแคว้นกัลิงคะ (Kālinga) ซึ่งอยู่ในระหว่างรัฐโอริสสาและแม่น้ำโคทาวารี ทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย, แถบแคว้นโกศล (Kosāla) บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย, พื้นที่บริเวณชายฝั่งแม่น้ำเวณวา (Venvā) ซึ่งปัจจุบันคือแม่น้ำ Waingāngā สาขาหนึ่งของแม่น้ำโคทาวารีในคาบสมุทรเดคขาน และแถบแคว้นเสาวีระ (Sauvira) ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่ในเขตของรัฐมหาราษฏร์ (GP.1.68.17)

Finot (1896) กล่าวว่า ในบรรดาสถานที่ทุกแห่งที่กล่าวมานั้น บางสถานที่เป็นเพียงศูนย์กลางการค้าเพชรและบางสถานที่ที่เป็นเหมืองที่ถูกทิ้งร้างไปแล้ว ในกลียุคมีเหมืองเพชรที่แท้จริงอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเวณวาและแคว้นเสาวีระ (Sarma, 1984: 46) นอกจากนี้เพชรในแหล่งกำเนิดแต่ละแหล่งก็มีสีแตกต่างกัน ตำรารัตนปริกษาระบุว่าเพชรที่เกิดแถบเทือกเขาหิมาลัย มีสีแดงอ่อน (ātāma) เพชรบริเวณชายฝั่งแม่น้ำเวณวามีสีขาวนวลเหมือนแสงจันทร์ (śasibhā) เพชรแถบแคว้นเสาวีระมีสีครามเหมือนบัวขาบและเมฆ (asitābameghasadrā) เพชรแถบแคว้นสุราษฎร์มีสีทองแดง (tāma) เพชรแถบแคว้นกิลกิมมีสีสุกปลั่งเหมือนทองคำ (kanakāvādātārucira) เพชรแถบแคว้นโกศลมีสีเหลืองจ้ำ (pītaprabhā) เพชรแถบแคว้นปฐุทระมีสีดำ (śyāma) และเพชรแถบแคว้นมาตังคะมีสีเหลืองอ่อน (nātyantapītaprabhā) (GP.1.68.18) เพชรสีในปัจจุบันเรียกว่าเพชรแฟนซี (Fancy Diamond) มาตราฐานของเพชรที่มาจากเหมืองประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้คือ มีมุม 6 มุม มีด้าน 8 ด้าน และขอบที่มีเหลี่ยมคมสูงเสมอกัน 12 ขอบ (GP.1.68.30) นอกจากนี้เพชรที่สมบูรณ์แบบซึ่งหาได้ยากในโลกจะต้องมีมุมทั้งหกใสสะอาด มีขอบคมใสกระจ่าง ชัดเจน มีสี มีน้ำหนักเบา ทุกด้านสวยงาม ไม่มีตำหนิหรือลักษณะใดๆ ก็ตามที่ทำให้โทษแม้แต่น้อย เช่น รอยแตกร้าว คราบสกปรก ฯลฯ มีรัศมีแวววาวกระจายไปรอบทิศทางในท้องฟ้าประหนึ่งสายฟ้าของพระอินทร์ (GP.1.68.31) น้ำหนักไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเพชรที่มีคุณภาพ ในครุฑปุราณะระบุว่าเพชรที่ดีจะลอยน้ำได้ ซึ่งไม่เป็นจริงตามหลักอัญมณีวิทยาปัจจุบัน ทั้งยังขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ตอนท้ายที่ว่าราคาเพชรจะคิดตามน้ำหนัก

คำเรียกสีของเพชรเป็นหัวข้อหนึ่งที่น่าสนใจ ตำรารัตนปริกษาระบุว่าเครื่องประดับของทวยเทพย่อมสัมพันธ์กับสีของเพชร สีจึงเป็นปัจจัยที่กำหนดจำแนกลักษณะพิเศษของเทพแต่ละองค์ ซึ่งเทพแต่ละองค์จะมีสีดังตามธรรมชาติดังนี้คือ พระวิษณุมีสีเขียว พระวรุณสีขาบ พระอินทร์สีเหลือง พระอัคนีสีน้ำตาลอมแดง พระยมสีดำ และพระมรุตสีทองแดง (GP.1.68.20-21) นอกจากนี้ยังพบว่ามนต์ศรัทธาเรื่องคำเรียกสีมีความสัมพันธ์กับบรรณาทันทีของคณินเดีย โดยสีเพชรที่เป็นหลักมีอยู่ 4 สี กำหนดไว้สำหรับคนในแต่ละวรรณะดังนี้คือ เพชรของ

พราหมณ์มีสีขาวสะอาดบริสุทธิ์ตั้งเปลือกหอยสังข์ ดอกบัวขาว และแก้วผลึก (śaṅkhakumudasphaṭikāvadāta) เพชรของกษัตริย์สีน้ำตาลแดงสุกใสอย่าง ตากระท่าย (śaśababhruvilocanābha) เพชรของแพทย์สีคล้ายใบทองอ่อน (kāntakadalīdalasannikāśa) และเพชรของศูทรจะมีสีสว่างาวเหมือนดาบ (dhautakaravālasamānadīpti) (GP.1.68.22)

ไข่มุก

โดยทั่วไปแล้วไข่มุกจะมีสีตั้งแต่ขาว ขาวนวล จนถึงเหลืองอ่อน แต่ไข่มุกที่ดีเลิศตามตำราคือไข่มุกสีขาว ตำรารัตนปริกษาพูดถึงแหล่งกำเนิดของไข่มุก 8 ประการ พร้อมทั้งลักษณะเฉพาะตัวดังนี้

1. ไข่มุกที่เกิดจากกลางขมับช้าง (gajendrakumbha) มีสีเหลืองอ่อน ไม่มีประกายแสงไข่มุกจากเปลือกหอยสังข์ (kambūdbhava) มีขนาดประมาณเท่าผลพุทราขนาดใหญ่มีสีเสมอกับสีผิวใจกลางเปลือกหอยสังข์
2. ไข่มุกจากในปากของปลา (vāricarānana) มีสีเหมือนหลังของกระโถงปลาปฐิณะ (pāthīna) กลมมาก น้ำหนักเบาและมีขนาดไม่เล็กจนเกินไป
3. ไข่มุกจากห้วง (ahisīrobhava) มีลักษณะงามเด่นด้วยสีนิลเป็นประกาย มีความกลมและมีความสว่างเสมอกับสีของใบดาบที่ส่องแสงระยิบระยับอย่างยิ่ง
4. ไข่มุกจากหมีป่า (varāhadamṣṭrāprabhava) มีลักษณะเหมือนปลายเขี้ยวของหมีนั้น
5. ไข่มุกจากปล้องไม้ไผ่ (tvaksārāparavprabhava) มีสีงามเด่นเสมอกับสีของลูกเห็บ
6. ไข่มุกจากเมฆ (meghaprabhava) มีลักษณะเหมือนดวงอาทิตย์ซึ่งรัศมีแผ่กระจายไปทั่วทุกทิศและมณฑลแสงเห็นได้ชัดตวยก อีกทั้งมีความสว่างเจิดจ้าทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน

7. ไข่มุกจากหอยมุก (suktyudbhava, suktiprabhava) เป็นเม็ดที่อยู่ใ
หอยมุก

ในบรรดาไข่มุกตามแหล่งกำเนิดทั้งแปดนี้ ไข่มุกที่หาได้ยากคือไข่มุก
จากเขี้ยวหอยมุกป่า ปล้องไม้ไผ่ แต่ไข่มุกที่หาได้ยากยิ่งกว่าคือไข่มุกจากเมฆ เพราะ
ไม่มีอยู่ในโลก ส่วนไข่มุกที่มีอนุภาพมากที่สุดคือไข่มุกจากหัวงู ซึ่งต้องนำมาผ่าน
การทำพิธีบูชาโดยพราหมณ์ผู้รู้เรื่องพิธีกรรม (GP.1.69.12-14) ด้านมาตรฐานการ
ตรวจสอบไข่มุกที่อธิบายไว้หน้านั้น กำหนดไว้สำหรับไข่มุกที่ได้จากหอยมุกซึ่งเป็น
ไข่มุกที่พบได้ทั่วไปในโลก ตามตำรากล่าวว่าไข่มุกที่มีคุณภาพจะต้องมีคุณสมบัติ
ขาวสะอาด เงามาม มีน้ำหนัก ไรตำหนิ แฉววาว และกลมเกลี้ยง (GP.1.69.41-42)
วิธีการทดสอบไข่มุกว่าเป็นของแท้หรือไม่ ทำได้โดยนำไข่มุกไปแช่ในน้ำมันดิบ
ร้อนผสมเกลือ ต่อจากนั้นนำไปแช่ในน้ำเย็นตลอดคืน พอยกขึ้นมาแล้วให้นำไปถู
กับเมล็ดข้าวเปลือกหรือนำไปห่อด้วยผ้าแห้ง ถ้าเป็นไข่มุกแท้ สีของไข่มุกจะไม่
เปลี่ยน (GP.1.69.39-40)

ทับทิม

ตำรารัตนปริกษากล่าวไว้ว่า ทับทิมคุณภาพสูงมีแหล่งกำเนิดอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำราวณคงคา นอกจากนี้ในอนาธรประเทศและแคว้นตุมพुरुก็อาจพบทับทิมได้
บ้างแต่คุณภาพจะด้อยกว่า มีราคาต่ำกว่า ด้านการกำเนิดนั้นพบว่าทับทิมแบ่งตาม
ลักษณะกำเนิดได้เป็น 3 ประเภทหลักๆ คือทับทิมชนิดเสาคันธิกะ (saugandhika)
กुरुวินทะ (kuruvinda) และสผฏิกะ (sphatika) เมื่อสังเกตการเรียกชื่อแล้วจะเห็นได้
ว่าทั้งหมดนี้เป็นชื่อของแร่ธาตุ “เสาคันธิกะ” ตามรูปศัพท์นอกจากจะหมายถึง
บัวสายดอกสีขาวหรือน้ำเงินแล้ว ยังหมายถึงกำมะถัน ซึ่งเป็นธาตุตามธรรมชาติ
ในรูปของแร่ซัลไฟด์และแร่ซัลเฟต มี “ลักษณะเป็นคราบ หรือเป็นก้อนเนื้อเนียนแต่
ร่วนมาก สีเหลือง สีส้ม น้ำตาลอมเหลือง หรือเขียวสด” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2548:
100-101) เป็นที่น่าสังเกตว่ากำเนิดทับทิมในกำมะถันไม่ตรงตามหลักวิทยาศาสตร์
ปัจจุบัน (Wojtilla, 2011: 185) “กुरुวินทะ” เป็นคำที่พ้องกับชื่อแร่ “คอร์ันดัม” ซึ่งเป็น
ต้นกำเนิดของทับทิมตามข้อมูลอัญมณีวิทยาในปัจจุบัน ส่วนคำว่า “สผฏิกะ”

หมายถึง วัตถุที่มีลักษณะเป็นแก้วผลึกซึ่งหมายถึง แร่ควอตซ์ การจัดจำแนกทับทิมในลักษณะดังกล่าวใช้กับนิล (GP.1.72.9) พลอยสีน้ำเงินซึ่งมีกำเนิดในแร่คอร์นดัมเช่นเดียวกัน

วิธีการจำแนกลักษณะของทับทิมมีดังต่อไปนี้

1. ทับทิมชนิดเสาคันธิกะ (saugandhika) เป็นทับทิมที่มีความงาม ความแข็ง และน้ำหนักคล้ายกับทับทิมชนิดสผฏิกะ ส่วนสีจะมีสีเหมือนดอกบัวแดง คัลล่า (ānīlaraktotpalacārubbhāsa) (GP.1.70.12)

2. ทับทิมชนิดกูรูวินทะ (kuruvinda) เป็นทับทิมที่มีสีแดงเข้มแบบสีของดอกบัว (padmarāgaghana) ลักษณะสีไม่เหมือนกับทับทิมชนิดสผฏิกะ กล่าวคือภายนอกอาจจะเห็นเป็นสีแดงทึบ ทว่ามีประกายรัศมีอยู่ภายใน (GP.1.70.13)

3. ทับทิมชนิดสผฏิกะ (sphatīka) เป็นทับทิมที่มีสีแดงเหมือนสีทับทิมทั่วไป แต่มีคุณสมบัติพิเศษด้านการสะท้อนแสงและการหักเหแสง อีกทั้งยังมีประกายรัศมีเจิดจ้า สามารถส่องแสงให้แก้ววัตถุที่อยู่โดยรอบได้ (GP.1.70.8-9)

ทับทิมที่มีคุณภาพดีจะมีหลายสี โดยเฉพาะทับทิมที่มีสีคล้ายกับพีชพันธุ์ตามธรรมชาติ เช่น ดอกเข่ง (bandhūka) เมล็ดมะกัลดาทาหนู (guñjā) ดอกชบา (javā) ดอกทองกวาว (kimśuka) เมล็ดทับทิม (dāḍimabīja) ดอกรักขณ (aruṣkara) ดอกมะเขือ (kaṅṭakāri) ภูเขาฝรั่ง (kuṅkuma) ดอกบัวต่างๆ เป็นต้นว่า บัวหลวง (padma) บัวขาบ (utpala) บัวแดง (kokanada, raktāmbuja) รวมไปถึงสีของตานกหลายชนิด เช่น นกจโกระ (cakora) นกกาเหว่าตัวผู้ (pumśkokila) นกกระเรียน (sārasa) เป็นต้น (GP.1.70.6–11)

มรกต

การประเมินมรกตที่มีคุณภาพใช้หลักเกณฑ์หลายอย่างประกอบกัน กระนั้นก็ตามสีถือเป็นเรื่องสำคัญ มรกตที่ดีจะมีสีเขียวเข้ม รัศมีนวล มีลักษณะเหมือนละอองทองแทรกอยู่ภายใน ความเข้มของสีเท่ากันโดยตลอด เมื่อต้อง

แสงอาทิตย์จะสะท้อนแสงสีเขียวเป็นประกาย (GP.1.71.12-14) สีมรกตที่ถือว่าเป็นมงคล ได้แก่ สีเหมือนคอกของนกแก้ว หลังของหิ้งห้อย ปีกครุฑและสีคล้ายพีชพันธุ์ต่างๆ เช่น ดอกจามจรัสสีทอง (śirīṣa) ดอกบัวขาว (kalhāra) ใบหญ้า (śādvala) เป็นต้น (GP.1.71.7)

นิล

นิลหรือที่นิยมเรียกกันว่า “ไฟลิน” นั้นตรงกับคำภาษาสันสกฤตว่า “อินทรนิล” (indranīla) ตามรูปศัพท์หมายถึง “สีนิล” หรือสีน้ำเงินเข้มเหมือนพระอินทร์ มีที่มาจากคุณสมบัติทางแสงของอัญมณี ซึ่งรัศมีมีสีน้ำเงินเข้มคล้ายลำแสงจากอาวุธของพระอินทร์ (indrāyudha) ส่องสว่างอยู่ใจกลางของอัญมณี (GP.1.72.17) นิลที่มีคุณภาพจะมีสีน้ำเงินเข้มส่องประกายแวววาวคล้ายสีของกลีบบัวขาว (asitābjadala) ดอกเพกา (kaṣāya) ดอกอัญชัน (girikarnikā) คอนกยูง (śikhikanṭha) ฟองน้ำคราม (nīlīrasaprabhavabudbudabhā) คอนกดูเหว่ายามผสมพันธ์ (samadakokilakanṭhabhā) เป็นต้น (GP.1.72.3-4) ด้านวิธีการพิจารณาคุณสมบัติของนิลพบว่าใช้เกณฑ์เดียวกับการพิจารณาทับทิม อันที่จริงตามหลักอัญมณีวิทยาปัจจุบันนั้นนิลมีองค์ประกอบหลักคือ ผลึกอะลูมิเนียมออกไซด์ เช่นเดียวกับทับทิม แต่เพราะธาตุมลทินต่างกันจึงทำให้สีของอัญมณีต่างกันตามไปด้วย นอกนั้นมีคุณสมบัติทางกายภาพและทางแสงเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม นิลมีคุณสมบัติที่ทนความร้อนสูงได้เป็นเวลานานกว่าทับทิม (GP.1.72.11)

ไพฑูรย์

ไพฑูรย์สามารถพบได้ในเหมือนแร่ใดก็ตามที่พบทับทิม ฉะนั้นไพฑูรย์จึงมีความงามไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทับทิม ลักษณะสีที่สำคัญได้แก่ สีน้ำเงินเข้มตั้งคอนกยูง (śikhikanṭhanīla) สีของใบไม้ (veṇudala) สีนกตะขาบทุ่ง (cāsa) (GP.1.73.7) โดยทั่วไปคนไทยมักเข้าใจว่าไพฑูรย์มีสีเหลืองอย่างเดียว แท้จริงแล้วไพฑูรย์มีได้หลายสี เช่น เหลือง เขียว เทา ฟ้า น้ำตาล เป็นต้น อัญมณีบางประเภทมีลักษณะคล้ายไพฑูรย์ แต่สามารถจำแนกได้โดยทดสอบลักษณะ

ภายนอก ตัวอย่างเช่น กิริกาจะ (girikāca) แตกต่างจากไพฑูรย์เพราะทำรอยขีด
ข่วนได้ ศิสุपालะ (śisupālaukāca) แตกต่างตรงที่มีน้ำหนักเบา และแก้วผลึก
(sphatika) แตกต่างเพราะมีประกายแสงเจิดจ้า (GP.1.73.9-10)

บุษราคัม

ตามตำรากล่าวถึงอัญมณีต่างๆ ที่จัดอยู่ในประเภทเดียวกับบุษราคัม
ดังนี้คือ อัญมณีที่มีสีเหลืองอ่อนเรียกว่า ปุษยราคะ (puṣyārāga) อัญมณีที่มีสี
เหลืองอมแดงหรือสีส้มเรียกว่า โกเมทกะ (gomedaka) (BRP.217) ซึ่งบางตำรา
เรียกว่า เการัณฑกะ (kaurāṇḍaka) (GP.1.74.2) อัญมณีสีเหลืองอ่อนไปทางสีแดง
เรียกว่า กาษายกะ (kāṣāyaka) ส่วนอัญมณีสีน้ำเงินอ่อนใสๆ (ānīlasuklavama)
เรียกว่า โสมลกะ (somalaka) (GP.1.74.3) ซึ่งถือเป็นอัญมณีที่มีคุณภาพมาก คน
สมัยโบราณเข้าใจกันว่าบุษราคัมคือโทแพซสีเหลือง (yellow topaz) แต่เมื่อ
วิเคราะห์ตามหลักอัญมณีวิทยาสมัยใหม่แล้วกลับพบว่า แท้จริงแล้วบุษราคัมคือ
แซปไฟร์สีเหลือง (yellow sapphire) คำอธิบายสีของทับทิมและนิลก็กล่าวไว้ในบท
ที่กล่าวถึงบุษราคัมด้วย (GP.1.74.4) จึงอาจกล่าวได้ว่า คนในยุคนี้รับรู้แล้วว่า
ทับทิม นิล และบุษราคัม เป็นอัญมณีในตระกูลเดียวกัน

ตำหนิในอัญมณี

อัญมณีใดก็ตามหากมีตำหนิไม่ว่ามากหรือน้อย ย่อมไม่สมควรที่จะนำมา
สะสมหรือใช้เป็นเครื่องประดับ ตำหนิในที่นี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ตำหนิ
ที่เกิดจากลักษณะทางกายภาพบกพร่อง และตำหนิที่เกิดจากการมีมลทินหรือสิ่ง
แปลกปลอมแทรกเข้าไปข้างในอัญมณี

ตำหนิที่เกิดจากการมีลักษณะทางกายภาพบกพร่องหรือรูปร่างไม่
สมบูรณ์มีหลายประการ ยกตัวอย่างเช่น ที่เหลี่ยมมุมอัญมณี (śrīṅga) แตก
(vidalita) หรือร้าว (viśīma) บริเวณเหลี่ยมมุมมีรอยร้าวเพราะถูกสะเก็ดไฟ

(sphuṭitāgniviśīṃśaśṛṅgadesā) (GP.1.68.27-28) อัณุมณีเป็นรู (chidra) รัตมีไม่
แหววาว (prabhāvimukta) (GP.1.70.18) ฯลฯ

ส่วนคำหนี่ที่เกิดจากการมีมลทิน คือ ลักษณะที่มีเส้น สี หรือสิ่ง
แปลกปลอมอื่น ๆ แทรกอยู่ในเนื้ออัณุมณี รายละเอียดดังนี้

1. สี มีตั้งแต่สีซีด (vivarma) สีหม่นมัว (malavarna) (GP.1.68.28-51) สี
กระดำกระต่าง (parusa) (GP.1.70.18) ไปจนถึงการมีสีอื่นปนเปื้อน เช่น มีจุดสี
เลือดหรือจุดสีแดงปรากฏ (ksatajavabhāsa) (GP.1.68.29) นอกจากนั้นก็ยังมี
ลักษณะอื่น ๆ เช่น ลักษณะที่มรกตมีคราบหินเหลว (śilājatu) ไหลซึมออกมา
(digdha) (GP.1.71.8) ลักษณะที่นิลมีสีหม่นเหมือนเมฆ หรือมีสีเงาของต้นไม้
(abhrikāpatalacchāyāvamaḍoṣa) (GP.1.72.6) ฯลฯ

2. เส้น มักเป็นคำหนี่ที่เกิดกับเพชร ได้แก่ เส้นตรง (samānrekhā) รอย
ร้าว (trāsa) และรอยตีนกา (kākapadaka) (GP.1.68.19)

3. สิ่งแปลกปลอมในอัณุมณี ไม่ว่าจะเป็ดิน (mṛd) หินประเภทต่าง ๆ
เช่น หินปูนขาว (karkara) หินก้อนใหญ่ที่มีเหลี่ยมคม (śilā) หินก้อนเล็ก (pāṣāṇa)
(GP.1.72.6) คราบสกปรกปนเปื้อน (malopadigdha) (GP.1.70.18) คำหนี่เป็น
เส้นหลายสี (śabalakāṭhoramalina) หินปูนและหินก้อนเล็ก ๆ แทรกเนื้อ
(karkaropeta) (GP.1.71.18)

ลักษณะคำหนี่ตามที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นสิ่งที่ผู้ครอบครองควร
หลีกเลี่ยง เพราะคนอินเดียโบราณเชื่อว่าคำหนี่ใดๆ ก็ตามคือตัวแทนของอำนาจ
ภูตผีปีศาจหรืออำนาจมืด ซึ่งอาจนำความอัปโชค ภัยพิบัติ และโรคภัยไข้เจ็บมาสู่
เจ้าของได้ ในทางตรงกันข้ามอัณุมณีที่ดีจะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ชีวิต

อานุภาพของอัณุมณี

ตามตำรากล่าวว่า อัณุมณีที่มีคุณสมบัติดีตรงตามที่ระบุไว้ทุกประการ
ปราศจากลักษณะคำหนี่ทั้งปวง จะนำสิริมงคลนานาประการมาสู่ผู้ครอบครอง

อานุกาพย์ของอัญมณีในรัตนปริกษาสามารถจัดกลุ่มแนวคิดได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ ด้านโชคลาภ ด้านสวัสดิภาพและด้านอำนาจ ยศศักดิ์ เมื่อพิจารณาใจความโดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่า คำพรรณนาดังกล่าวล้วนแล้วแต่เน้นประโยชน์ของอัญมณีต่อผู้ชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชายในวรรณะกษัตริย์ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าในยุคของคัมภีร์ปุราณะวรรณะกษัตริย์ได้รับการยกย่องให้มีความสำคัญเหนือกว่าวรรณะใดๆ อานุกาพย์ของอัญมณีสำคัญมีดังนี้

1. **เพชร** ผู้ครอบครองเพชรจะมีโชคลาภ และได้ครอบครองสิ่งที่มีค่าทั้งหลายไปตลอดชีวิต อันได้แก่ ภรรยาและบุตร ทรัพย์สินเงินทอง ผงโคและสัตว์เลี้ยง อีกทั้งจะมีสวัสดิภาพ ไม่ประสบภัยจากงู ไฟ ยาพิษ เสือ โจร น้ำ และพิธีกรรมทั้งหลายในคัมภีร์อถรรพเวท ส่วนพระราชหากได้ครอบครองเพชรแล้วก็จะเป็นผู้มีความกล้าหาญ มีชัยชนะเหนือศัตรู มีเดชาานุภาพ และได้ครอบครองแผ่นดินทั่วทุกสารทิศ (GP.1.68.32,33,53)

2. **ไข่มุก** ผู้ใดก็ตามถึงแม้จะเป็นคนต่ำต้อย แต่ก็อาจประสบความสำเร็จรุ่งเรืองอันยิ่งใหญ่ได้เมื่อได้รับไข่มุก และทราบใดที่ไข่มุกยังอยู่กับเขา เขาจะได้ครอบครองแผ่นดินทั้งหมดที่ปราศจากศัตรู (BRP.70) พลาณภาพของไข่มุกไม่เพียงแต่ลดบันดาลความเจริญรุ่งเรืองให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน แต่ยังคงบันดาลความสุขสวัสดิให้แก่ประชาชน และสามารถขับไล่ความชั่วร้ายทั้งมวลไปได้ไกลถึง 1,000 โยชน์ (BRP.71) ไข่มุกที่มีคุณสมบัติดีพร้อมทุกประการยังมีอำนาจจัดโทษใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ประจบความโชคร้าย คนไม่ดีหากได้ครอบครองไข่มุกที่ดีพร้อม เขาจะไม่กระทำความผิดบาปใดๆ แม้แต่ประการเดียว (BRP.103)

3. **ทับทิมและนิล** ผู้ที่ประดับทับทิมจะแคล้วคลาดจากภยันตรายเกี่ยวกับเวทมนตร์คาถาเคราะห์กรรม ข้าศึกศัตรู ตลอดจนอุบัติเหตุร้ายแรง (GP.1.70.31-32) ส่วนคุณของนิลก็มีลักษณะเช่นเดียวกับคุณของทับทิม (GP.1.72.8)

4. **มรกต** เป็นอัญมณีมงคลในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ตำราแนะนำว่าเจ้าของควรนำมรกตไปประดับเรือนทองเพื่อใช้ในพิธีต่างๆ ได้แก่ พิธีแต่งงาน พิธีสนาม พิธีอามณะ และพิธีแสดงความเคารพต่อเทพเจ้า บรรพบุรุษ ครู รวมทั้งแขกผู้มาเยือน (GP.1.71.26-27)

อัญมณีวิทยาในวรรณคดีไทย

ตำราอัญมณีของไทยหรือที่เรียกว่า “ตำรานพรัตน์” มีความสำคัญว่าด้วยการพิจารณาลักษณะของอัญมณี 9 ประการ เอกสารโบราณในหมวดตำรานพรัตน์ที่พบในปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ แต่ละฉบับมีเนื้อหาไม่แตกต่างกันมากนักฉบับที่สำคัญ ได้แก่

1. **ตำรารัตนศาสตร์จบบริบูรณ์** เป็นสมุดไทยคำที่หอสมุดแห่งชาติได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ.2482 ปีที่จัดจารนั้นไม่ได้รับุไว้สำนวนเป็นร้อยแก้วอธิบายลักษณะของอัญมณี 8 ชนิด ได้แก่ เพชร ทับทิม ไพฑูรย์ ไช่มุก นิล มรกต บุษราคัมและโกเมน ตอนท้ายมีคำกลอนเกี่ยวกับการเลือกใช้อัญมณีให้สมพงศ์กับปีเกิด และคำกลอนชื่ออัญมณี 9 ประการ

2. **ตำรานพรัตน์ (ฉบับร้อยแก้ว)** เป็นผลงานการสอบสวนและชำระต้นฉบับตำรานพรัตน์ของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เมื่อยังเป็นพระยาสุริยวงศ์มนตรี พร้อมด้วยพระมหาวชิราธรรม หลวงลิขิตปรีชา หลวงภักดีจินดาและนายชม เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำเนาหนังสือดังกล่าวได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2464 เพื่อแจกในงานทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุครบ 60 พระพรรษาของพระนางเจ้าสุกุมลมารศรีพระราชเทวี ตำรานพรัตน์ฉบับนี้นับว่าแพร่หลายมากที่สุดเพราะได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ซ้ำอีกหลายครั้งในวาระต่างๆ ในเวลาต่อมา

3. **ตำราว่าด้วยที่เกิดเนาวรัตน์** ผู้แต่งคือหลวงนรินทรภรณ์ ช่างทองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตำราฉบับนี้แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.

2353 อันเป็นช่วงระหว่างที่ผู้แต่งปฏิบัติงานสร้างพระเครื่องเบญจาทองคำในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ลักษณะคำประพันธ์เป็นลิลิตจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ลิลิตตำรานพรัตน์” ในการเรียบเรียงได้สอบทานกับตำรานพรัตน์ฉบับอื่นๆ อีก 6 ฉบับ ได้แก่ ฉบับของหลวงนรินทรภรณ์กับหมื่นมณีรักษา, ฉบับหลวงซึ่งเก็บรักษาในตู้เจียรไน, ฉบับหลวงเทพนาจารย์, ฉบับหมื่นแก้ว นายช่างเจียรไน, ฉบับนายดิน ช่างเจียรไนเพชร, และฉบับนายดี ช่างทองเซलयศักดิ์ (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2542) เพื่อมุ่งให้เป็น “ตำราแบบฉบับสำหรับพระนคร” ตำรานพรัตน์ฉบับลิลิตจึงมีความน่าเชื่อถือไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าฉบับร้อยแก้ว อย่างไรก็ตาม ความพิเศษของตำรานพรัตน์ฉบับนี้อยู่ที่การใช้ถ้อยคำสำนวนอันแสดงถึงความงดงามทางวรรณศิลป์ ทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็น “วรรณคดี” อีกเรื่องหนึ่งในการวิจัยครั้งนี้ใช้ตำราว่าด้วยที่เกิดเนาวรัตน์ของหลวงนรินทรภรณ์เป็นหลัก ส่วนตำรารัตนศาสตร์จบบริบูรณ์และตำรานพรัตน์ฉบับร้อยแก้วจะใช้ควบคู่กันไปเพื่อการตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องและเที่ยงตรงยิ่งขึ้น

แม้ในขณะนี้ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ว่าตำรานพรัตน์ฉบับใดเก่าแก่ที่สุด แต่สิ่งที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ ความรู้ความเชื่อเรื่องอัญมณีไม่ใช่ความรู้ความเชื่อดั้งเดิมของไทยหากแต่เป็นของอินเดียโบราณ ทั้งนี้เพราะปรากฏร่องรอยของวัฒนธรรมอินเดียโบราณบางประการ ประการหนึ่งคือ ชื่อของเทพเจ้าตามคติของพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งในตอนต้นเรื่องได้อ้างถึง “อังกตฤาษี” ว่าเป็นผู้รู้ศาสตร์แห่งอัญมณีแล้วถ่ายทอดให้แก่ทวยเทพ นักสิทธิ์และดาบส ส่วน “มหาพลอสูร” ผู้เป็นต้นกำเนิดของอัญมณีนั่นคืออสูร “วละ” ศัตรูของพระอินทร์ตามคัมภีร์พระเวท อีกประการหนึ่งคือ ชื่อสถานที่สำคัญที่เป็นแหล่งกำเนิดอัญมณี เช่น กลิงคราษฎร์ โกศล บันทร เป็นต้น ก็ใกล้เคียงกับชื่อแคว้นกลิงคะ แคว้นโกศลและแคว้นปถุหะในรัตนปริกษา สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ตำรานพรัตน์ฉบับร้อยแก้วอ้างอิงแหล่งข้อมูลดั้งเดิมโดยตรง ด้วยการซ้ำคำว่า “ตำราไสยศาสตร์” คำสำคัญดังกล่าวทำให้เราได้ตระหนักว่า ตำรานพรัตน์ฉบับต่างๆ ซึ่งแต่เดิมเข้าใจกันว่าเป็นภูมิปัญญาโบราณของไทยนั้น แท้จริงแล้วได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อตามคัมภีร์อินเดียโบราณ

ตำราแพทย์มีลักษณะคล้ายคลึงกับรัตนปริกษาอยู่หลายประการ เริ่มตั้งแต่รายชื่อและต้นกำเนิดของอัญมณี ดังแสดงในตารางข้างล่าง

รายชื่ออัญมณี	ต้นกำเนิด (อวัยวะในร่างกายมหาพลอสูร)	
	รัตนปริกษา	ตำราแพทย์
เพชร	กระดูก	หัวใจ
ไข่มุก	ฟัน	ฟัน
ทับทิม	เลือด	ไม่ระบุ
มรกต	น้ำดี	เลือด
นิล (ไพลิน)	ตาทั้งสอง	ตา
ไพฑูรย์	เสียงตะโกน	เศียร, ตาขวา
บุษราคัม	เนื้อ	เนื้อ
หินกฤษณะ	น้ำกาม	-
กรรเกดณะ	กรงเล็บ	-
โกเมน	เล็บ	ตาซ้าย
หินเลือดประ	ร่างกาย (ไม่ระบุ)	-
แก้วผลึก	เปลวมัน	-
แก้วประพาฬ	เครื่องใน	ลิ้น
เพทาย	-	ตับ
ครุฑิกานต์	-	เลือด
นากสวาดี	-	เลือด
แก้วสุริยกานต์	-	ไฟในหัวใจ ¹
แก้วจันทร์กานต์	-	น้ำเลี้ยงหัวใจ
เขี้ยวสุกร	-	ไม่ระบุ

ตารางเปรียบเทียบรายชื่อและต้นกำเนิดของอัญมณี ระหว่างรัตนปริกษากับตำราแพทย์

¹ ข้อมูลจากตำราเพชรรัตนฉบับหมื่นแก้ว

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ตำรารัตนปริกษาระบุจำนวนอัญมณีมีค่า 13 ชนิด ในขณะที่ตำรานพรัตน์ระบุไว้ 15 ชนิด รายชื่ออัญมณีสำคัญ 9 ประการที่ตรงกัน ได้แก่ เพชร ไข่มุก ทับทิม นิล มรกต ไพฑูรย์ บุษราคัม โกเมนและแก้ว ประพาฬ เป็นที่น่าสังเกตว่า ตำรานพรัตน์ได้เพิ่มเรื่องอัญมณีพิเศษ 2 ชนิด คือ นากสวาดิและครุฑริการเข้าไปด้วย อัญมณีทั้งสองนี้มีกำเนิดร่วมกับมรกต ตำรานพรัตน์เล่าว่าเมื่ออสูรบำเพ็ญตบะจนสิ้นชีพ พญานาคจากนาคพิภพได้ตรงเข้าไปดูดเลือดจากร่างของอสูรแล้วไปสำรอกออกที่เมืองตรุข 3 ครั้ง ครั้งแรกสำรอกเลือดออกมากกลายเป็นนากสวาดิ ครั้งที่สองกลายเป็นมรกต และครั้งที่สามน้ำลายพญานาคที่หยดลงมากลายเป็นครุฑริการ รายละเอียดที่กล่าวมานี้ไม่พบในรัตนปริกษา เพราะในรัตนปริกษามีเพียงตำนานกำเนิดมรกตเท่านั้น โดยเล่าว่าพญานาคได้ดูดเลือดของอสูรไว้ ต่อมาเมื่อพบกับครุฑแล้วก็เกิดการต่อสู้กันทำให้เลือดที่นาคสำรอกออกมากลายเป็นมรกตไปในที่สุด

เนื้อหาเกี่ยวกับอัญมณีในตำรานพรัตน์เริ่มต้นด้วยตำนานมหาพลอสูร เช่นเดียวกับรัตนปริกษา แต่การพรรณนาเรื่องราวมีรายละเอียดแตกต่างไปจากเดิมดังนี้คือ มีทวยเทพ นักสิทธิ์และดาบสรวมตัวกันไปเฝ้าพระอิศวรเพื่อทูลถามความเป็นมาของอัญมณี 9 ประการ พระอิศวรได้แนะนำให้ทวยเทพและคณะไปถามพระฤาษีอังกศ ผู้รู้เรื่องราวกำเนิดอัญมณีทั้งหลายเป็นอย่างดี พระฤาษีอังกศจึงอธิบายเรื่องอัญมณีในหัวข้อต่าง ๆ อันประกอบด้วยแหล่งกำเนิดอัญมณี คุณสมบัติอัญมณีด้านสี รูปทรง ฯลฯ คุณและโทษของอัญมณี รวมทั้งมาตรฐานการประเมินราคา อัญมณีตามน้ำหนัก จึงอาจกล่าวได้ว่าอัญมณีวิทยาในตำรานพรัตน์สอดคล้องกับในรัตนปริกษา กระนั้นก็ดียังมีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น ตำรานพรัตน์จำแนกลักษณะของอัญมณีแต่ละประเภทออกเป็นระดับคุณภาพต่างๆ หรือที่เรียกว่า “ชาติ” แต่รัตนปริกษาจะอธิบายคุณลักษณะของอัญมณีที่ดีเลิศแต่ละส่วนโดยรวม

ลักษณะที่เป็นคุณของอัญมณี

การที่จะวินิจฉัยว่าอัญมณีที่ครอบครองอยู่มีลักษณะที่ดีหรือไม่ ให้คุณหรือให้โทษประการใดนั้น จะพิจารณาจากคุณสมบัติภายนอกเรื่องสี รูปทรง และตำหนิเป็นสำคัญ ผู้วิจัยพบว่าการจำแนกสีของอัญมณีในตำราานพรัตน์มีความสัมพันธ์กับ “วรรณะ” (varna) ตามคติของชาวฮินดู โดยสีประจำวรรณะทั้งสี่มีดังนี้ สีขาวคือวรรณะพราหมณ์ สีแดงคือวรรณะกษัตริย์ สีเขียวคือวรรณะแพศย์ สีดำคือวรรณะศูทร นอกจากนี้ยังพบการจำแนกอัญมณีตาม “ชาติ” (jāti) ซึ่งในที่นี้ไม่ใช่การแบ่งคนในวรรณะตามลักษณะการประกอบอาชีพ แต่เป็นการพิจารณาระดับคุณภาพของอัญมณีจากคุณสมบัติทางกายภาพ ไล่เรียงคุณภาพจากสูงไปหาต่ำ ได้แก่ ปฐมชาติ (ชั้นที่หนึ่ง) ทุตติยชาติ (ชั้นที่สอง) ตติยชาติ (ชั้นที่สาม) และจตุตถชาติ (ชั้นที่สี่) มีข้อสังเกตว่าการจำแนกอัญมณีตามชาติเป็นวิธีการที่ใช้กับเพชร ทับทิม และไพฑูรย์ ส่วนการจำแนกอัญมณีตามวรรณะเป็นวิธีที่นำไปใช้กับเพชรและนิล โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัญมณีที่มีสีสัมพันธ์กับวรรณะทั้งสี่ถือเป็นอัญมณีคุณภาพสูง ซึ่งปรากฏว่าเพชรในวรรณะทั้งสี่นั้นจัดเป็นเพชรให้คุณชั้นที่หนึ่งหรือที่เรียกว่า “เพชรปฐมชาติ”

นอกจากนี้ การระบุสีของอัญมณีโดยเปรียบเทียบกับธรรมชาติรอบตัวก็เป็นแนวคิดอีกประการหนึ่งซึ่งตำราานพรัตน์ได้รับสืบทอดมาจากตำรารัตนปริกาประกอบไปด้วย

1. การเปรียบเทียบสีกับพันธุ์พืช เช่น เพชรหิมพานต์มีสีตั้งดอกเบญจมาศ, ทับทิมแต่ละชั้นมีสีแดงในลักษณะต่างๆ กัน เป็นต้นว่า ทับทิมชั้นที่หนึ่งมีสีแดงตั้งดอกบัวบาน ดอกทับทิม เมล็ดทับทิม และดอกจกกลนิ, นิลที่มีชื่อว่า “อินทนิล” มีสีตั้งดอกอัญชัน, ไพฑูรย์ชั้นที่สามมีสีตั้งใบตองอ่อนและใบไผ่อ่อน, มรกตมีสีเขียวตั้งใบแค ใบข้าว ใบโลด ฯลฯ

2. การเปรียบเทียบสีกับพันธุ์สัตว์ เช่น คชเพชรมีสีเหลืองขาวตั้งงาช้าง, ทับทิมชั้นที่หนึ่งมีสีเหมือนแมลงเต่าทอง ชั้นที่สองสีเหมือนเลือดกระต่าย ชั้นที่สามสีเหมือนตานกดูเหว่า, นิลแต่ละชนิดที่ตั้งชื่อตามสีของสัตว์หรือสัตว์วัย

ของสัตว์ เช่น มยุรนิลมีสีเหมือนแฉวงหางนกยูง สุภราชนิลสีเหมือนตาโค, ไพฑูรย์
ชั้นที่หนึ่งมีสีเหมือนตาแมว ส่วนไพฑูรย์ชั้นที่สองมีสีเหมือนปีกแมลงทับ, มรกตมีสี
เหมือนงูเขียว หรือสีเหมือนอวัยวะของสัตว์บางชนิด เช่น ปีกแมลงทับ คอнок
แขกเต้า ฯลฯ

3. การเปรียบเทียบกับวัตถุอื่น ๆ เช่น เพชรที่พบที่เมืองไพฑูรย์มีสีขาว
ดูน้ำกลิ้งบนใบบัว, ทับทิมชั้นที่หนึ่งมีสีแดงเหมือนแสงอาทิตย์แรกขึ้นและแดง
เหมือนเปลวไฟ, มรกตมีสีขาวเหมือนสำลี และมีประกายข้างในเป็นสีเขียว ฯลฯ

สำหรับไข่มุกซึ่งในตำราพรตน์เรียกว่า “มุกดา” หรือ “มุกดาหาร” นั้น
เป็นอัญมณีชนิดเดียวที่เกิดจากสิ่งมีชีวิต แหล่งกำเนิดของไข่มุกในตำราพรตน์
สอดคล้องกับรัตนปริกษา เช่นที่กล่าวว่าไข่มุกเกิดจากหอยทะเล หัวปลา หัวงู และ
เขี้ยวหมู เป็นต้น แต่ก็มีรายละเอียดเพิ่มขึ้นมาว่าไข่มุกยังพบได้ในหัวเนื้อสมัน คอ
ผู้หญิง คอคนกระทุง และปากผู้ชายอีกด้วย ทว่าในกลียุคหรือยุคปัจจุบันนี้หาไม่
พบแล้ว นอกจากนี้ การที่ในตำราพรตน์ระบุว่าไข่มุกที่ดีจะต้องมีเนื้อสีขาว
บริสุทธิ์ ลักษณะกลมเกลี้ยง สัมผัสแล้วเย็นมือ มองแล้วเย็นตา ก็ยังสอดคล้องกับที่
ระบุในรัตนปริกษา อาจมีรายละเอียดบางส่วนเพิ่มเติมขึ้นมาจากรัตนปริกษาเดิม
เช่น ข้อความที่กล่าวว่าไข่มุกบางชนิดมีลายสีตาขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด
ไข่มุกบางชนิดมีลักษณะเหมือนติของนก เป็นต้น

คำหยาในอัญมณี

รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะคำหยาของอัญมณีในตำราพรตน์ส่วนมาก
จะพ้องกับรัตนปริกษา ประเภทคำหยาที่พบแบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่เช่นกัน คือ
รูปลักษณะที่บกพร่อง และมลทินในเนื้ออัญมณี ทว่ามีรายละเอียดที่มากกว่า
ข้อบกพร่องเกี่ยวกับรูปลักษณะของอัญมณี เช่น รอยบิน รอยแตกผา เป็นรู ไม่มี
เหลี่ยมในตัว รูปทรงบิดเบี้ยว ไม่มีประกาย ด้านบนเม็ดเว้าเป็นแอ่ง ฯลฯ ส่วน
มลทินในเนื้ออัญมณีนั้นมีทั้งที่เป็นสี เส้น และสิ่งเจือปน ลักษณะสีที่ถือว่าเป็น
มลทิน เช่น ในเพชรพบเสี้ยนสีดำหรือแดง จุดดำหรือแดง, ในทับทิมพบตำหยาสีขาว

ตำหนิสีแดงและสีขาวอย่างละครึ่งหนึ่ง ฯลฯ ลักษณะเส้น เช่น รอยขีดเป็นขนแมว รอยเส้นกากบาท และเส้นดูลงบนเนื้อทรายที่พบในเพชร ฯลฯ ส่วนสิ่งแปลกปลอมที่ทำให้ัญมณีไม่บริสุทธิ์ก็มีหลายลักษณะ เช่น ฟองอากาศในทับทิม เศษดินสีแดงหรือดำในเนื้อของทับทิมและไข่มุก เป็นต้น

อานุกาพ

อานุกาพของอัญมณีในตำรานพรัตน์มักจะพรรณนาควบคุมไปกับคุณสมบัติของอัญมณี ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับที่ปรากฏในรัตนปริกษา อัญมณีในชั้นตติยชาติและจตุตถชาติจัดเป็นอัญมณีที่ให้โทษเพราะปรากฏตำหนิหลายรูปแบบ ผู้ที่ครอบครองอัญมณีในลักษณะนี้มักจะเสียทรัพย์ เสื่อมถอยอำนาจ อายุสั้น และประสบเคราะห์ร้ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอุปสรรคในการดำรงชีวิต ความทุกข์โรคร้ายไข้เจ็บ อุบัติเหตุจากอาวุธมีคม ความตาย ฯลฯ ในขณะที่อัญมณีในชั้นปฐมชาติและทุติยชาติถือเป็นอัญมณีที่มีคุณภาพสูง ด้านมงคลโชคลาภและอำนาจยศศักดิ์เป็นส่วนที่เน้นมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านสวัสดิภาพในชีวิตและทรัพย์สินใจความโดยรวมมีลักษณะคล้ายกับที่ปรากฏในรัตนปริกษา หากแต่ตำรานพรัตน์ให้รายละเอียดที่มากกว่า ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องเพชรระบุว่าเพชรมีอำนาจในทางความเป็นสิริมงคล ทำให้เจ้าของมีทรัพย์สินบริบูรณ์ รุ่งเรืองด้วยเกียรติยศ ผู้น้อยจะได้เป็นใหญ่ ผู้ใหญ่จะมีอำนาจยิ่งขึ้นไป เพชรสามารถให้ประโยชน์ตามวาระของสีได้ เช่น เพชรวรรณะศุภระจะช่วยให้การทำการเกษตรประสบผลบริบูรณ์ เพชรวรรณะแพศย์ช่วยให้การประกอบกิจการค้าขายเจริญรุ่งเรือง ฯลฯ ด้านมรกดและไฟทฤษฎีใช้ป้องกันอันตรายจากอสรพิษ สามารถถอนพิษงูรวมถึงป้องกันคุณไสยได้ อีกหนึ่งตัวอย่างคือทับทิมและไฟทฤษฎี ซึ่งหากมีอยู่ในเมืองใดแล้วก็จะช่วยให้เมืองนั้นปลอดภัยจากข้าศึกศัตรู อีกทั้งช่วยให้ฝนตกในเมืองนั้นๆ เดือนละสามครั้งด้วย

สรุป

ตำรารัตนปริกษาเป็นตำราอัญมณีโบราณที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงและสอดคล้องกับตำรานพรัตน์ หัวข้อเรื่องการพิจารณาและตรวจสอบอัญมณีที่พ้องกันได้แก่ ตำนานการเกิดอัญมณี การพิจารณาลักษณะคุณและโทษของอัญมณีจากรูปทรง และตำหนิ รวมถึงเรื่องอานุภาพของอัญมณีต่อผู้ครอบครอง แม้แต่ในการเรียกชื่อของอัญมณี ทั้งรัตนปริกษาและตำรานพรัตน์อาศัยการเปรียบเทียบกับพืชและสัตว์ซึ่งมีทั้งที่คล้ายกันและแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศของแต่ละท้องถิ่น สิ่งที่แตกต่างกันก็คือ รัตนปริกษานำการอธิบายคุณลักษณะของอัญมณีที่ตีเลิศโดยรวม การจัดประเภททำขึ้นเพียงเพื่อให้ทราบลักษณะเด่น ไม่มีการจัดระดับคุณภาพอัญมณีออกเป็นชาติเหมือนอย่างในตำรานพรัตน์ ยิ่งไปกว่านั้นตำรานพรัตน์มีรายละเอียดบางประการซึ่งจะปรับเปลี่ยนขยายความ หรือเพิ่มเติมขึ้นมากกว่าในรัตนปริกษา ดังตัวอย่างเรื่องเพชรที่ได้กล่าวมาแล้วว่า “วรรณะ” เป็นเพียงเกณฑ์หนึ่งที่ใช้จำแนกสีเพชรตามตำรารัตนปริกษา แต่ในตำรานพรัตน์เพชรที่มีสีตามวรรณะต่างๆ กลับกำหนดให้เป็นเพชรปฐมชาติ เพชรทุติยชาติหรือเพชรลักษณะดีที่จำแนกตามรูปทรงนั้นไม่ปรากฏในรัตนปริกษา ส่วนเพชรที่มีตำหนิเป็นโทษตามรัตนปริกษานั้นจัดเป็นเพชรตติยชาติตามตำรานพรัตน์ เป็นต้น ที่น่าสนใจเป็นพิเศษก็คือ ตำรานพรัตน์ได้เพิ่มตำนานนากสวาทิและครุฑิการเข้ามาด้วย เนื้อหาที่เพิ่มขึ้นมานี้สันนิษฐานว่าตำรานพรัตน์น่าจะได้รับมาจากตำราอัญมณีวิทยาของอินเดียฉบับอื่น ฉะนั้นจึงควรที่จะศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในประเด็นดังกล่าวกันต่อไป

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญของตำราอัญมณีวิทยาโบราณ 2 ประการ ประการหนึ่ง อัญมณีวิทยาโบราณเกิดจากการผสมผสานและหลอมรวมวิทยาศาสตร์เข้ากับความคิดดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งคือ การตรวจสอบคุณสมบัติของอัญมณีโดยใช้การสังเกตด้วยตาเปล่า ส่วนความเชื่อนั้นจะเห็นได้ว่าตำราอัญมณีวิทยาอ้างอิงตำนานเทพและอสูรเพื่ออธิบายการกำเนิดของอัญมณี อีกทั้งให้ความสำคัญกับความเชื่อที่ว่าอานุภาพของอัญมณีจะเป็นไปตาม

คุณสมบัติที่ดีหรือด้อยที่ปรากฏ ความรู้เรื่องการตรวจสอบอัญมณีในสมัยโบราณจึงเป็นรากฐานของความรู้ภูมิปัญญาในปัจุบันอันเกิดจากการนำวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ มาประยุกต์ใช้จนเกิดเป็นความรู้ใหม่ จะเห็นได้ว่าสถานที่พบอัญมณีเป็นข้อมูลเชิงธรณีวิทยาที่จำเป็นต่อการสำรวจและค้นหาแหล่งแร่เพื่อใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ สามารถเปรียบเทียบได้กับภูมิศาสตร์ปัจุบัน การพรรณนาคุณสมบัติทางกายภาพอันได้แก่ สี แสง รูปทรง มลทินและความแข็ง ตรงกับความรู้ฟิสิกส์ขั้นพื้นฐานสำหรับการตรวจสอบอัญมณี อีกประการหนึ่งตำราอัญมณีเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงลักษณะของวรรณคดีประเภท “ศาสตร์” หรือตำราวิชาการในสมัยโบราณ ซึ่งส่วนการประพันธ์มีลักษณะที่เป็นแบบแผน มีโครงสร้างทั่วไปที่สม่ำเสมอ การอธิบายเนื้อความเป็นลำดับชัดเจน เป็นเหตุเป็นผลกัน ส่วนบทพรรณนาดำเนินไปตามลักษณะที่ปรากฏจริง พร้อมกันนี้ก็ยังสอดแทรกความรู้เรื่องพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ประจำถิ่นในบทเปรียบเทียบ นับเป็นการให้ข้อมูลเชิงพฤกษศาสตร์และสัตววิทยาที่สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ตำรารัตนปริกาษาและตำราเนปรัตน์จึงมิได้เป็นเพียงคู่มือที่มีประโยชน์แก่การซื้อขายอัญมณี แต่ยังเป็นวรรณคดีที่สะท้อนคุณค่าแห่งภูมิปัญญาด้านอัญมณีวิทยาในยุคดั้งเดิมอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. 2550. ภารตวิทยา: ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม.

พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ศยาม.

กรมทรัพยากรธรณี. 2526. แร่. กรุงเทพฯ: กองเศรษฐกิจและเผยแพร่.

กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. 2535. ถนิมพิมพาภรณ์. กรุงเทพฯ:

กรมศิลปากร.

นรินทรภรณ์, หลวง. 2542. ตำราว่าด้วยที่เกิดเนาวรัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ:

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

บรมมหาปฤษฎรวงศ์, สมเด็จพระเจ้าพระยา. 2464. **ตำราณพัรัตน์**. พระนคร: โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร.

บุบผา เต็งสุวรรณ. 2521. **บัวในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2546. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**.
กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2548. **พจนานุกรมแร่และอัญมณี ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ศักดิ์ดา ศิริพันธ์. 2552. **อัญมณีในเครื่องประดับ**. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

Biswas, A.K. and Biswas, S. 1996. **Minerals and Metals in Ancient India**.
Vol.2. Delhi, D.K.Printworld.

Bhattacharyya, N. N. 1991. **The Geographical dictionary: ancient and early
medieval India**. Delhi: Munshiram.

Council of Scientific & Industrial Research. 1973. **The wealth of India:
a dictionary of India raw materials and industrial products**. Vol.1-8.
New Delhi: Publications & Information Directorate, CSIR.

Finot, L. 1896. **Les Lapidaries Indiens**. Paris: Librairie Émile Bouillon.

Krishnamurthy, R. 1992. "Gemmology in Ancient India." **Indian Journal
History of Science** 27, 3: 251-260.

Krishnan, U.R. and Kumar, M.S. 2001. **Indian jewellery: dance of the
peacock**. Reprinted ed. India: India Book House.

Monier-Williams, M. 2005. **A Sanskrit-English Dictionary: etymologically and
philologically arranged with special reference to cognate Indo-
European Languages**. Delhi: Motilal Banarsidass.

- Oxford-river books: **English-Thai dictionary**. 2001. Translated by the Chalerm Prakit Translation and Interpretation Centre, the Faculty of Arts, Chulalongkorn University. Bangkok: River Books.
- Sarma, S,R. 1984. **Thakkura Pheru's Rāyaṇaparikkhā: a medieval Prakrit text on gemology. Translated with an Introduction, Sanskrit Chāyā and commentary**. Aligarh: Viveka.
- Schuh, C.P. 2007. **Mineralogy & Crystallography: On The History Of These Sciences From Beginnings Through 1919**. [Online]. Available: http://www.archive.org/details/History_Mineralogy_2007. [Accessed 9 Dec. 2011].
- Shastri, J.L., ed. 2002. **Ancient Indian tradition & mythology**. Volume 12. **The Garuḍa Mahāpurāṇa**. Part I. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Vettam mani. 1975. **Purāṇic Encyclopaedia**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Vyāsa. 2008. **The Garuḍa Mahāpurāṇam**. 4th ed. Delhi: Nag Publishers.
- Winternitz, M. 1962. **History of Indian Literature**. Delhi: Motilal Banarsidass.